

JUSTYNA KUSZTAL

DZIECKO W KONFLIKCIE Z PRAWEM –
EWOLUCJA PRAKTYKI OPIEKUŃCZEJ
I REGULACJI FORMALNOPRAWNYCH ORAZ IMPLIKACJE
DLA WSPÓŁCZESNEJ RESOCJALIZACJI NIELETNICH

Przedmiotem artykułu jest analiza kluczowych problemów historycznego rozwoju idei i praktyki ochrony dziecka w konflikcie z prawem. Analiza ta, oparta na przeglądzie literatury pedagogicznej, kryminologicznej, prawniczej i obowiązujących regulacji normatywnych, stanowi podstawę do zadania pytań o przyjętą we współczesnym ustawodawstwie koncepcję dziecka pozostającego w konflikcie z prawem. Obowiązująca Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (z dnia 9 czerwca 2022 r.) konstytuuje polski system zapobiegania demoralizacji i przestępczości nieletnich w Polsce oraz stanowi narzędzie służące wzmacnianiu rodziców i opiekunów w procesie wychowania tych nieletnich. Warto jednak przyjrzeć się zapisom Ustawy w kontekście historycznych uwarunkowań traktowania przez prawo i instytucje publiczne dziecka niedostosowanego społecznie, aby lepiej zrozumieć obecny stan prawny dotyczący nieletnich w Polsce.

1. WYJAŚNIENIE TERMINOLOGII

Problematyka dziecka w konflikcie z prawem nie jest ściśle wyznaczona przez granice pojęciowe doktryny prawnej, nie należy też do podstawowego katalogu pojęć i kategorii pedagogicznych. W przepisach prawnych i literaturze prawniczej,

Dr hab. JUSTYNA KUSZTAL, prof. UJ – Uniwersytet Jagielloński, Instytut Pedagogiki, Zakład Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji; adres do korespondencji: ul. Batorego 12, 31-135 Kraków; e-mail: justyna.kusztal@uj.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9493-7504>.

w zależności od gałęzi prawa, pojawiają się takie terminy, jak „małoletni”, „nieletni”, „młodociany” czy właśnie „dziecko”. Prawo cywilne oraz rodzinne i opiekuńcze posługuje się pojęciem „małoletni” (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 – Kodeks cywilny art. 10, 15), i „dziecko” (Ustawa z dnia 25 lutego 1964 – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 88), natomiast w prawie karnym mówi się o „nieletnim” bądź „młodocianym” (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 – Kodeks karny, art. 115 § 10). „Nieletni” jest definiowany w Kodeksie karnym jako osoba przed 17. rokiem życia (art. 10). W obowiązującej Ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (art. 1.1) pojęcie „nieletniego” jest rozumiane w kontekście: postępowania w sprawach o demoralizację, postępowania w sprawach o czyny karalne oraz wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego. Ustawa obejmuje zatem takie podmioty, jak osoby od 10. roku życia do uzyskania pełnoletniości w zakresie postępowania w sprawach o demoralizację, osoby od 13. do 17. roku życia w zakresie postępowania w sprawach o czyny karalne oraz – co do zasady, w zakresie wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – wobec osób do 21 roku życia, względem których środki te zostały orzeczone, (art. 1.1). Pojęcia „dziecko” i „nieletni” w niniejszym opracowaniu będą używane zamiennie.

„Konflikt z prawem” obejmuje wszystkie zachowania dziecka relewantne prawnie, nie tylko sprzeczne z prawem karnym danego państwa. Zatem pojęcie „dziecka w konflikcie z prawem” dotyczy wszystkich dzieci, wobec których toczą się postępowania w związku z ich czynami, ale nie tylko postępowania karne przed sądem, lecz także takie, które toczą się na podstawie innych procedur, np. cywilnych czy administracyjnych. Zatem „konflikt z prawem” oznacza przejawianie przez dziecko zachowań, które powodują reakcję organów władzy publicznej, czyli sądów, lub innych instytucji. Można tu wskazać np. instytucje administracyjne, takie jak kurator oświaty w naszym kraju czy organy kolegialne, jak komisje w Jugendamt w Niemczech (Kusztal, 2008, s. 88) czy Youth Offending Teams w Anglii i Walii (Muskala, 2013, s. 113–129). Definicja dziecka konflikcie z prawem jest zapisana w Komentarzu na temat praw dzieci w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich z 2007 r. Komitetu Praw Dziecka (2015, s. 555).

Koncepcję dziecka w konflikcie z prawem przeciwstawia się koncepcji dziecka w niebezpieczeństwie, która dominowała w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Druga z wymienionych koncepcji proponuje działania wychowawczo-opiekuńcze i terapeutyczne jako reakcje na zachowania nieletniego, a same te zachowania widzi jako konsekwencje zaniedbań wychowawczych, dysfunkcjonalności środowiska rodzinnego i lokalnego młodego człowieka (Kaczmarek, 2015, s. 158; Kusztal, 2022, s. 193). Nie bierze ona pod uwagę wieku dziecka narażonego na czynniki ryzyka, dlatego wymienione wyżej działania, a także resocjalizacyjne

i profilaktyczne (w rozumieniu profilaktyki selektywnej i wskazującej), mogą być stosowane przez cały okres dzieciństwa.

Kategorią szerszą niż „pozostawanie w konflikcie z prawem” jest „społeczne niedostosowanie” lub „zagrożenie społecznym niedostosowaniem”, które są ugruntowane w polskiej pedagogice resocjalizacyjnej (Konopnicki, 1971; Jedlewski, 1978; Czapów i Jedlewski, 1971). Jest ono kategorią bardzo szeroko definiowaną w literaturze pedagogicznej, ale nie odwołuje się do niej Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, bo Ustawa, tak jak i jej poprzedniczka – Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (z dnia 26 października 1982, art. 2 i 4), posługuje się pojęciami „demoralizacji” i „czynu karalnego”. W tym miejscu warto wskazać, że między pojęciami „niedostosowanie społeczne” i „zagrożenie społecznym niedostosowaniem” a „demoralizacja” i „czyn karalny” zachodzi stosunek nadrzędności. „Niedostosowanie społeczne” to kategoria szersza niż wymieniane w ustawach „przejawy demoralizacji” czy „popełnianie czynu karalnego”. Literatura prawnicza za „demoralizację” uznaje „zachowania najbardziej typowe dla nieprzystosowania społecznego, na przykład wagary, zaniedbywanie nauki, ucieczki z domu, palenie papierosów, spożywanie alkoholu, używanie narkotyków itp., gdy występują nie jako zdarzenia izolowane, pojedyncze, przypadkowe, lecz powtarzają się, przybierając postać systematycznego zachowania” (Ośliżło, 1998, s. 104). „Demoralizacja” i „czyny karalne” jako przesłanki objęcia nieletnich działaniami zapobiegającymi, np. w formie środków wychowawczych i środka poprawczego, zostały szeroko zdefiniowane również w literaturze pedagogicznej i prawnej (Szczepanik, Jaros i Staniaszek, 2018) i do dziś wokół jej rozumienia i trudności orzeczniczych toczą się dyskusje na polu naukowym i w orzecznictwie sądowym.

2. EWOLUCJA OCHRONY DZIECKA W KONFLIKCIE Z PRAWEM KARNYM W ŚWIETLE PARADYGMATÓW KRYMINOLOGII

Na potrzeby prowadzonego tutaj dyskursu wyodrębniono istotne okresy rozwoju myśli i praktyki profilaktyczno-resocjalizacyjnej, które stanowią kamienie milowe na drodze od uprzedmiotowienia dziecka wobec prawa aż do definiowania dziecka jako podmiotu prawa.

Warto też wskazać na historyczne uwarunkowania podejścia do dziecka w prawie karnym i systemie opieki i wychowania w okresie przed końcem XX wieku, gdy dziecko uzyskało podmiotowość prawną i zostały szczegółowo określone jego prawa w wymiarze sprawiedliwości. W kryminologii i prawie karnym wyróżnia się trzy główne paradygmaty, w świetle których można ujmować podejścia do przestępczości i demoralizacji nieletnich.

2.1. DZIECKO W UJĘCIU KLASYCZNEGO PRAWA KARNEGO I PIERWSZE INSTYTUCJE DLA NIELETNICH W KONFLIKCIE Z PRAWEM

Chronologicznie pierwszy paradygmat ujmowania dziecka przez prawo bierze swój początek od klasycznej szkoły prawa karnego (Buchala i Zoll, 1995, s. 23) i przyjmuje woluntarystyczną i indeterministyczną koncepcję człowieka i jego świata. Paradygmat klasyczny opiera się na wolnej woli sprawcy przestępstwa, który jest zarazem w pełni odpowiedzialny za czyn sprzeczny z prawem. Reakcja na ten czyn ma tutaj charakter absolutny, retributywny, ujmowany jako zasada „oko za oko”. W klasycznym prawie karnym datowanym do 1. połowy XIX wieku nie przypisywano istotnego znaczenia sprawcy, nie różnicowano dorosłych od dzieci. Dzieci już w prawie staropolskim (a wcześniej w prawie rzymskim) były traktowane jak „mali dorośli”, w pełni odpowiadający za swoje zachowanie. Różnicowano jedynie wymiar sankcji, czyli orzekano wobec nieletnich mniej surowe kary.

Aleksander Mogilnicki tak charakteryzował wykonanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w XVI w.:

Kara odbywała się przeważnie w lochach lub lokalach do złudzenia je przypominających, w najgorszych warunkach higienicznych; ciężkie łańcuchy skuwające ręce i nogi, brak światła, powietrza, brak dostatecznego jedła i napoju, robactwo [...], gorączka więzienna, oto ogólne cechy więzienia owej epoki. Więźniowi trzymani byli wspólnie po kilku, kilkunastu, czasami nawet kilkudziesięciu w jednej izbie; zbyteczne pisać o deprawacji moralnej i o zboczeniach seksualnych, jakie z tego wynikły (1925, s. 15).

Piotr Suchan, wieloletni dyrektor najstarszego na ziemiach polskich zakładu dla nieletnich w Studzieńcu, przytacza następujące wydarzenia:

Jeszcze w wieku XVIII zostali straceni trzynastoletnia dziewczynka i ośmioletni chłopiec, o dwa lata zaś starszy od niego uniknął śmierci dzięki ułaskawieniu. W Hamburgu w roku 1581 ścięto dziecko za wybicie szyby radnemu miejskiemu (1965, s. 11).

Suchan podaje także: „dodajmy do tego, że nie było również żadnej segregacji ani z uwagi na rodzaj przestępstwa, ani na wiek, a niekiedy i płeć” (1965, s. 12).

Refleksja o potrzebie łagodniejszego traktowania dzieci w konflikcie z prawem pojawiła się jednak już w XVI w., gdy z ogółu więźniów dla dorosłych i dzieci wyodrębniają się domy pracy przymusowej i domy poprawy. Wtedy też w całej Europie powstają z inicjatywy kościelnej, jak i społecznej – placówki, których celem była opieka nad dziećmi zaniedbanymi, opuszczonymi, żebrakami i włóczęgami, a wśród

nich – nieletnimi przestępcami. Pierwsze instytucje opiekuńcze były przeznaczone dla wszystkich opuszczonych dzieci. Najczęściej prowadziły je organizacje kościelne, takie jak zakład św. Michała w Rzymie powstały w 1703 r., oraz zakłady amsterdamskie, powołane z inicjatywy mieszczan z miast hanzeatyckich już pod koniec XVI w. (Suchan, 1965, s. 12). Sto lat później z inicjatywy Fryderyka Skarbka powstał w Warszawie Mokotowski Instytut Moralnie Zaniedbanych Dzieci dla 50 chłopców w wieku 6–14 lat (Kozieł, 2021, s. 1).

2.2. DZIECKO W UJĘCIU POZYTYWISTYCZNYM I ROZWÓJ RESOCJALIZACJI INSTYTUCJONALNEJ

Instytucjonalna ochrona dziecka w konflikcie z prawem rozpoczyna się w 2. połowie XIX w., gdy wyodrębniły się pola badawcze nauk szczegółowych, m.in. kryminologii, psychologii czy socjologii. Dominujący wówczas – chronologicznie drugi – paradygmat pozytywistyczny ujmował człowieka jako mechanizm zdeterminowany wewnątrznie (biologicznie, psychicznie) i zewnątrznie (społecznie, środowiskowo), który pod wpływem wskazanych czynników popełnia czyny sprzeczne z prawem. Człowiek zatem nie ponosi odpowiedzialności, gdyż to uwarunkowania genetyczne czy środowiskowe „są winne” jego przestępstw. Tu właśnie ma swe źródło choćby koncepcja przestępcy z urodzenia, której autorem jest Cesare Lombroso (Błachut, Gaberle i Krajewski, 1999, s. 90–92). Reakcja na czyny sprzeczne z prawem to w pozytywistycznym prawie karnym takie działanie, który uniemożliwi sprawcy ponowne popełnienie przestępstwa, czyli na przykład leczenie, izolacja długoterminowa czy we współczesnym ujęciu – resocjalizacja, a w perspektywie ogólnoprewencyjnej – edukacja.

Anna Nowicka-Skóra uważa, że „w ewolucji zasad odpowiedzialności nieletnich, zasadniczy przełom w traktowaniu dzieci – sprawców przestępstw, odnotować można pod koniec XIX w., kiedy to pogląd, że dziecka nie należy obejmować systemem karnym opartym na idei kary i odwetu, lecz oprzeć się na możliwościach resocjalizacji i poprawy, jakie przynosi stosowanie środków wychowawczych, stał się zasadą prawną w większości krajów” (2019, s. 3). Pozytywizm to okres rozwoju placówek dla nieletnich zarówno zaniedbanych, osieroconych i potrzebujących opieki, jak i zdemoralizowanych, wymagających resocjalizacji. Powstawały one w Stanach Zjednoczonych i w Europie. W Polsce pierwszy zakład tego typu otwarto w Studzieńcu (w roku 1876), był on wzorowany na kolonii w Mettray we Francji (oddany do użytku 1839 r.) (Kusztal, 2015, s. 161–172). W Stanach Zjednoczonych funkcjonowało wówczas – wprawdzie w zupełnie innych warunkach politycznych i społeczno-kulturowych – wiele placówek i wiosek dziecięcych, np. kolonia we Freeville (1895), natomiast w Europie rozwijały się zakłady typu borstalskiego

(Suchan, 1965, s. 38–40; Kuształ, 2018, s. 105–108). Z kolei po Rewolucji Październikowej na terenie ZSRR powstała na wzorcach militarnych kolonia Antona Makarenki, którego ideologia zdominowała potem na pięćdziesiąt lat systemu edukacji publicznej krajów komunistycznych (Kuształ, 2018, s. 78).

Początki nowoczesnego wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich łączą się nie tyle z instytucjami opiekuńczo-wychowawczymi, co przede wszystkim z „[...] wprowadzeniem regulacji prawnych dotyczących pracy dzieci w fabrykach i obowiązkiem edukacji w krajach anglosaskich. Pod koniec XIX wieku, wraz z powstaniem sądu dla nieletnich w Chicago (1899) i ustawą dziecięcą (Children Act) w Anglii i Walii (1908), zauważyć można w polityce społecznej i prawie akcentowanie troski o dobro dziecka i priorytet traktowania dziecka najpierw jako dziecko, a potem dopiero jako osobę przekraczającą normy prawa karnego” (Kuształ, 2018, s. 78).

Jak wskazują wyniki badań historycznych:

Problemy szeroko pojętej opieki nad niepełnoletnimi stały się wiodącymi tematami austriackich Kongresów Ochrony Dzieci w Wiedniu (1907) i Salzburgu (1913). Uczestnicy pierwszego zjazdu szczególną uwagę zwrócili na potrzebę uregulowania przepisów prawa dotyczących nieletnich wchodzących w konflikt z prawem, na których stosowane kary więzienia wywierały wpływ destrukcyjny. Pobyt w więzieniu, zasadzany nawet w stosunku do dzieci 10-letnich, powodował nie tylko ich stygmatyzację, ale również popychał do dalszych przestępstw i zbrodni oraz łamania obowiązującego prawa (Haratyk, 2023, s. 333).

Diagnoza stanu traktowania nieletnich pociągnęła za sobą postulaty zmiany w kierunku łagodniejszego podejścia do dzieci, których zachowania uznano za zdeterminowane rozwojowo i za następstwo pochodzenia z biednych, dysfunkcyjnych środowisk.

Problematyka zapobiegania przestępczości nieletnich za pomocą innych instrumentów niż kara pozbawienia wolności stała się zatem sprawą publiczną oraz wymagającą natychmiastowych działań wobec tysięcy dzieci pozbawionych opieki i zagrożonych przestępczością na skutek wojen światowych. Suchan tak charakteryzuje przestępczość nieletnich po drugiej wojnie światowej:

Skutki kataklizmu dziejowego, jakim była druga wojna światowa, okazały się jeszcze głębsze i jeszcze bardziej powszechne w dziedzinie wychowania. Międzynarodowy Kongres w Gauting pod Monachium, który z inicjatywy UNESCO rozważał to zagadnienie, doszedł do wniosku, że przyczyn dzisiejszych [powojennych – E.K.] trudności z młodzieżą, szukać należy przede wszystkim w niepewności naszych czasów, w atmosferze tymczasowości i braku stabilizacji. Poddano także krytyce przestarzałe metody nauczania, wskazywano szkodliwość zarówno nadmiaru, jak i braku wolności w wychowaniu, zwrócono uwagę na zanik radości pracy spowod-

wany tym, że przy wzmagającej się specjalizacji i mechanizacji człowiek wykonuje tylko jakiś szczegół i nie zna celowości swoich wysiłków. Przede wszystkim szkodliwe w wychowaniu okazały się tendencje do wyeliminowania rodziców i domu (1965, s. 8).

Abstrahując od wpływu komunizmu i makarenkowszczyzny, uwagi pedagoga z ponad trzydziestoletnim stażem pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej wydają się trafne i adekwatne także do współczesnych czasów. Kryzys wychowania towarzyszy nam zatem nie od dziś, a jego uwarunkowania w dużej mierze są uniwersalne (Śliwerski, 2017, s. 39–58).

Rozwój praktyki resocjalizacyjnej w sprawach nieletnich następował równoległe z inicjatywami międzynarodowymi, które implikowały powstanie standardów ochrony praw człowieka, a potem także praw dziecka. Jak stwierdza Anna Nowicka-Skóra:

Próbując określić kierunki ewolucji praw dzieci od Konwencji o prawach dziecka do chwili obecnej, jak się wydaje, odnotować trzeba także powstanie standardów obowiązujących w ustawodawstwie międzynarodowym i polskim w zakresie ochrony praw dziecka niedostosowanego społecznie (2019, s. 3).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. zobowiązuje państwa-strony do przestrzegania prawa wobec wszystkich członków społeczeństwa, w tym także małoletnich, i zawiera zakaz orzekania kary śmierci wobec osób do 18. roku życia. Ponadto „nakazuje oddzielenie nieletnich od dorosłych skazanych i traktowanie ich stosownie do wieku i statusu prawnego oraz akcentuje konieczność pozytywnego wpływu reedukacyjnego” (za Kusztal, 2018, s. 176). W działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych od lat osiemdziesiątych XX wieku można zauważyć podejmowanie problematyki nieletnich, czego przejawem są np. Reguły Pekinśkie, czyli reguły minimalne wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich z 1985 r., natomiast w 1990 r. przyjęto Wskazania Narodów Zjednoczonych dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich, a także Reguły Narodów Zjednoczonych w sprawie ochrony nieletnich pozbawionych wolności.

Największe znaczenie przypisuje się Konwencji o prawach dziecka z 1989 r., która weszła do polskiego porządku prawnego w 1991 r. Powstanie konwencji i uniwersalny system ochrony praw dziecka, w tym dziecka pozostającego w konflikcie z prawem, dały początek współczesnemu modelowi ochrony praw dziecka i otworzyły pole do definiowania i interpretacji obszarów jego ochrony. Naczelnym celem konwencji jest troska o dobro dziecka, czyli o to, co dla niego najlepsze. Stąd są wyprowadzane szczegółowe zasady m.in. traktowania nieletnich w konflikcie z prawem (art. 3). Taką zasadą jest również zakaz tortur oraz okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania dziecka, zakaz orzekania i wykonywania kary śmierci

oraz dożywotniego pozbawienia wolności (art. 37). W sytuacji, gdy prawo krajowe przewiduje to ostatnie rozwiązanie, pozbawienie wolności dziecka powinno być ograniczone w czasie do minimum i wykonywane zgodnie z zasadą humanitaryzmu oraz z poszanowaniem godności dziecka i uwzględnieniem jego potrzeby rozwoju. Natomiast celem kary ma zawsze być jego reintegracja, co umożliwi mu w przyszłości pełnienie konstruktywnej roli w społeczeństwie. Dokument odnosi się też do gwarancji procesowych w sprawie nieletniego, jakie stanowi: prawo do informacji o stanie prawnym, zasada domniemania niewinności, prawo do obrony i pomocy prawnej, prawo do obecności rodzica lub opiekuna, zakaz stosowania środków przymusu podczas przesłuchania, prawo do apelacji i prawo do prywatności (art. 40, ust. 2). Ponadto treść Konwencji podkreśla rozwiązywanie spraw nieletnich poza procedurami sądowymi (dejurydyzacja, deinstytucjonalizacja) oraz środki alternatywne do reakcji instytucjonalnych wymiaru sprawiedliwości, czyli środki pozainstytucjonalne i wykonywane w środowisku lokalnym nieletniego (art. 40 ust. 3 i 4).

Na kształt współczesnej ochrony dziecka w konflikcie z prawem ma wpływ także przyjęty w danym państwie model polityki społecznej obejmującej dziecko i jego rodzinę. W przypadku dziecka pochodzącego z rodziny dysfunkcyjnej występuje większe prawdopodobieństwo niedostosowania społecznego i popadnięcia w konflikty z prawem; dodatkowo to, w jaki sposób jest postrzegane dziecko i jego rodzina, pociąga za sobą formy reakcji agend publicznych. Marek Andrzejewski stwierdza:

[...] spór o wizję polityki rodzinnej państwa sprowadzający się do kwestii dopuszczalności i zakresu jego ingerencji (interwencji) w życie rodziny, toczony jest – najogólniej rzecz ujmując – pomiędzy indywidualistyczno-liberalną a kolektywistyczną wizją rodziny w społeczeństwie (2003, s. 67).

Podejście opiekuńcze w krajach określanych jako *welfare state* zakłada, że państwo ingeruje w wiele sfer życia społecznego obywateli i obejmuje kontrolą nie tylko nieletnich łamiących normy prawa karnego, lecz także rozszerza swoje działania wobec dzieci zaniedbanych, zagrożonych niedostosowaniem społecznym, które nie popełniły przestępstwa.

Nowicka-Skóra syntetycznie ujmuje zmiany, które dokonały się doktrynie prawnej, a także w dyskursie społeczno-kulturowym w okresie dominacji podejścia politywistycznego:

O ile wprowadzenie wychowania resocjalizacyjnego zamiast kary w odniesieniu do nieletnich zmieniło treść pojęcia „odpowiedzialność nieletnich”, o tyle objęcie wychowaniem ku poprawie, opieka państwa dzieci „zagrożonych” spowodowało, że używanie tego terminu stało się bezpodstawne (2019, s. 4–5).

Dlatego też nieuzasadnione stało się używanie określenia „przestępczość nieletnich”, bo zachowania nieletnich podlegające reakcji władz publicznych to także przejawy łamania norm społecznych i obyczajowych. Natomiast zrównanie tych zachowań z przestępstwami otworzyło drogę do nadmiernej kontroli społecznej i nadużyć wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich.

Epoka pozytywizmu w prawie karnym i kryminologii oraz model państwa opiekuńczego to czas zatarcia granic między ochroną dziecka w konflikcie z prawem a ochroną dziecka potrzebującego opieki i wychowania. Można zatem powiedzieć, że historia zatoczyła koło, początki instytucjonalnej opieki nad dziećmi nie różnicowały bowiem samych dzieci na „przestępcze” i opuszczone czy zaniedbane. Dopiero na przełomie XIX i XX w. powstał pierwszy sąd dla nieletnich i zaczęto różnicować środki opieki i wychowania od instytucjonalnych reakcji na przestępczość nieletnich. W dobie państwa opiekuńczego w wydaniu socjalistycznym, którym do końca lat osiemdziesiątych XX w. była Polska, instytucjonalny system zapobiegania demoralizacji i czynom karalnym nieletnich nie mógł być sprzeczny z dominującą wówczas polityką społeczną. Stąd też uchwalona po wieloletnich pracach legislacyjnych w 1982 r. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, obok Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (2005) czy Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (1982) były właśnie przejawem ówczesnej doktryny społeczno-politycznej.

2.3. DZIECKO W NEOKLASYCZNYM PARADYGMACIE PRAWA KARNEGO

Do końca lat siedemdziesiątych XX w. podejście pozytywistyczne wykorzystujące środki opiekuńcze, resocjalizacyjne i terapeutyczne oraz długoterminowe kary pozbawienia wolności oparte na wyrokach względnie oznaczonych (bez orzeczonego końca wyroku, a wykonywanie kary uzależniano od progresywnych zmian w zachowaniu osoby osadzonej) funkcjonowało w Europie Zachodniej, Skandynawii i Stanach Zjednoczonych. W Polsce pozytywizm nie przybrał tak rozbudowanych form jak w Stanach, gdzie orzekano wieloletnie kary czy długotrwałe terapie i dozory, co jednak nie przełożyło się na spadek recydywy, a powodowało wysokie koszty dla budżetu państwa (Stańdo-Kawecka, 2007, s. 91–98).

Krytyka tego modelu w badaniach naukowych i polityce społecznej spowodowała wyłonienie się paradygmatu neoklasycznego w kryminologii i prawie karnym, a w dalszej konsekwencji – w prawie obejmującym dzieci w konflikcie z prawem. Powrót do retributywizmu, zasady odpowiedzialności za czyn niezależnie od osobowościowych uwarunkowań i okoliczności jego popełnienia oraz jurydykacja postępowania z nieletnimi spowodowały zmiany w polityce kryminalnej i karnej w Stanach Zjednoczonych i zachodniej Europie, które są określane jako doktryna

kary zasłużonej (Flander i Mesko, 2016, s. 155). Podejściu neoklasycznemu, utożsamianemu z podejściem sprawiedliwościowym (*justice*), towarzyszy wzrost punitywności (Flander i Mesko, 2016, s. 155), obserwowany wśród współczesnych społeczeństw i określany w literaturze kryminologicznej i prawnej jako zwrot punitywny (*punitive turn*) (Czapska, Szafrńska i Wójcik, 2016, s. 9; Muncie, 2008). Zwrot ten jest zauważany także w podejściu do nieletnich, w którym dziecko (od umownie określonego wieku) jest traktowane jak osoba odpowiedzialna za dokonanie czynu sprzecznego z obowiązującym w danym państwie porządkiem prawnym. Skoro jest odpowiedzialna, to czyn karalny (przestępstwo) jako akt jej wolnej woli powoduje konsekwencje prawne, wprawdzie łagodniejsze niż wobec osób dorosłych, ale zdecydowanie różne od tych reakcji, które są podejmowane wobec dzieci naruszających tylko normy społeczne lub dzieci poniżej ustalonej granicy wiekowej. Obniżenie wieku odpowiedzialności karnej, powrót do zasad procedury karnej, włączenie organów ścigania zamiast społecznych agend zajmujących się profilaktyką i resocjalizacją nieletnich – to właśnie przejawy wzrostu punitywności wymiaru sprawiedliwość w sprawach nieletnich. Przykładem zaostrzenia polityki karnej wobec nieletnich jest nowelizacja z września 2023 r., obejmująca art. 10 § 2a Kodeksu karnego oraz wprowadzenie do Ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nowego środka wychowawczego o charakterze zamkniętym, czyli okręgowego ośrodka wychowawczego (art. 14). Wymiar sprawiedliwości zdaje się odchodzić od modelu opiekuńczego ku modelowi jurydycznemu, traktującemu nieletnich jako odpowiedzialne osoby zdolne ponosić pełne konsekwencje swoich działań.

3. PODEJŚCIE DO DZIECKA W KONFLIKCIE Z PRAWEM W ŚWIETLE USTAWY O WSPIERANIU I RESOCJALIZACJI NIELETNICH Z 2022 R. I MODELI WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI W SPRAWACH NIELETNICH

Opisane wyżej paradygmaty w prawie karnym i kryminologii, zaprezentowane w ujęciu chronologicznym, stanowią podstawę wyodrębnienia modelowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich. Po jednej stronie sytuuje się model opiekuńczy, gdzie sama koncepcja dziecka w sytuacji ryzyka, jak i środki jego wychowania, opieki i resocjalizacji, są nacechowane w największym stopniu doktryną *welfare state* i pomocniczości. Sędzia orzekający w sprawach nieletnich wciela się w rolę ojca rodziny, który wie, co jest najlepsze dla nieletniego i według swego przekonania decyduje o rodzaju i środku resocjalizacyjnym. Po drugiej stronie znajdują się systemy nacechowane wręcz skrajnie elementami jurydycznymi, sprawiedliwościowymi. W centrum takiego systemu jest

czyn nieletniego traktowany jako przejaw jego wolnej woli, co pociąga za sobą konsekwencje w postaci formalnoprawnej reakcji na ten czyn. Wobec nieletniego jest prowadzone postępowanie oparte na procedurze karnej, nieletni jest przesłuchiwany i przysługują mu gwarancje procesowe, takie jak prawo do obrony, a sam proces ma charakter sporny, a nie opiekuńczy.

Pomiędzy tymi skrajnymi modelami występują różne modele pośrednie, w których elementy jurydyczne i opiekuńcze występują w różnym nasileniu (Dignan i Cavadino, 2007; Dunkel, 2010; Kuształ, 2018, s. 177–184).

Modele tworzone są nieuchronnie na sztucznych uproszczeniach, w rzeczywistości „czyste modele” nie występują; w rzeczywistości kombinacja cech tych modeli widoczna jest raczej w systemach czy podejściach do nieletnich przestępców (Kuształ, 2018, s. 180).

Warto jednak podkreślić, że

[...] centralną postacią pozostaje zawsze sama osoba nieletniego. To, jak nieletni ma być traktowany, leży w granicach tradycji prawnych i strukturze władzy w różnych krajach i łączy się ze zróżnicowanym podejściem do wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Kuształ, 2018, s. 180).

Lektura obowiązującej obecnie Ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z 2022 r. nie jest łatwa. Niewiele jest też komentarzy i artykułów naukowych odwołujących się do niej, ze względu na to, że funkcjonuje dopiero od kilkunastu miesięcy (Górecki, 2023, s. 232–247; Kobes, 2022, s. 111–116; Kuształ, 2022, s. 185–201). Ustawa zastąpiła uchwaloną 40 lat wcześniej Ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r., a jej obecny kształt to odpowiedź na potrzeby zmian społeczno-kulturowych w obszarze zapobiegania rosnącej liczbie czynów definiowanych jako „przestępczość nieletnich”. W rzeczywistości statystyki sądowe nie potwierdzają wzrostu czynów karnych nieletnich (Górecki, 2023a, s. 245).

W świetle przedstawionych wyżej paradygmatów obecna ustawa jest odzwierciedleniem mieszanego modelu wymiaru sprawiedliwości nieletnich. Jak stwierdza Górecki,

W efekcie jednak powstał całkiem nowy, a przy tym obszerny akt prawny, który zaostriął znacząco uregulowania w zakresie postępowania z nieletnimi. Niemniej jednak, pomimo wprowadzenia wielu restrykcyjnych rozwiązań, postępowanie uregulowane nową ustawą opiera się nadal na modelu wychowawczym, do którego stosuje się przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, dotyczące trybu nieprocesowego (art. 27 u.w.r.n.) (2023b, s. 41).

Jednak w stosunku do poprzedniej Ustawy z 1982 r. ta z 2022 r. zasadniczo stanowi „przejaw restrykcyjnego uregulowania złożonej problematyki nieletnich” (Górecki, 2023a, s. 245).

Współczesne tendencje światowe, określane jak zwrot punitywny w prawie karnym obejmującym dorosłych sprawców przestępstw, jak i nieletnich, znalazły więc odzwierciedlenie w Ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z 2022 r., przy czym w ustawie znalazły się też zapisy, które można uznać za przykłady podejścia pozytywistycznego do nieletnich.

Obecne w podejściu pozytywistycznym postulaty deinstytucjonalizacji i dejurydyzacji oraz idea traktowania spraw nieletnich jako uwarunkowanych rozwojowo i przemijających z wiekiem zachowań sprzecznych czasem z normami społecznymi znalazły odzwierciedlenie w Ustawie z 2022 r. w zapisie, w myśl którego reakcja na przejawy demoralizacji nieletnich leży w kompetencjach dyrektora szkoły, do której oni uczęszczają (art. 4). Dyrektor szkoły natomiast, w porozumieniu z rodzicami lub opiekunami nieletniego i samym nim, może podjąć decyzję co do objęcia go działaniami wychowawczymi na terenie szkoły, jeśli uzna je za wystarczające, bez informowania sądu rodzinnego i uruchamiania instytucjonalnych, sądowych procedur. Górecki, stwierdza, że

przepis ten narusza zasadę wyłączności sądu rodzinnego w sprawach nieletnich. Brak jest przepisów proceduralnych, a przede wszystkim od decyzji dyrektora szkoły nie przysługuje jakiegokolwiek tryb odwoławczy. Zasadniczym obowiązkiem szkoły jest edukacja, a nie sprawowanie wymiaru sprawiedliwości i to nawet w tak okrojonym zakresie (2023b, s. 48).

Jak zaznaczono wyżej, pozytywistyczne podejście do nieletniego widoczne jest w koncepcji dziecka przyjętej w omawianej Ustawie z 2022 r. Mimo współczesnych tendencji w wymiarze sprawiedliwości nieletnich, ustawa utrzymuje koncepcję dziecka w sytuacji ryzyka, co jest argumentem za przyjęciem perspektywy opiekuńczo-wychowawczej, według której zachowania niezgodne z prawem (obok zachowań sprzecznych tylko z normami społecznymi) są wynikiem zaniedbań środowiskowych czy deficytów osobowych i społecznych nieletniego. Ponadto podejście pozytywistyczne dopuszcza działania określane jako *diversion*, czyli odmienne od głównego nurtu postępowania z nieletnim i zaproponowanie w zamian alternatywnych środków rozwiązania sprawy nieletniego bez sądu i angażowania instytucji wymiaru sprawiedliwości. Krytyka tego rozwiązania wydaje się nieuzasadniona i jako taka właśnie wpisuje się w neoklasyczne, sprawiedliwościowe ujęcie postępowania w sprawach nieletnich.

Poważne kontrowersje obecne w literaturze dotyczą względnie nieoznaczonego wykonania środka poprawczego orzeczanego w reakcji na poważne czyny karalne

nieletnich. Środkiem tym jest umieszczenie w zakładzie poprawczym, które może trwać aż do 24. roku życia. „Niewątpliwie wydłużenie pobytu nieletniego w zakładzie poprawczym do 24. roku życia za czyn dokonany w okresie nieletniości, kiedy to odpowiedzialność nieletniego nie opiera się na zasadzie zawinienia, stanowi nieuzasadnioną restrykcję o charakterze jurydycznym” (Górecki, 2023b, s. 50; por. także Kobes, 2022, s. 114).

W omawianej ustawie znajduje się jeszcze wiele elementów świadczących o mieszanym podejściu do nieletnich w polskim porządku prawnym. Przykładem jest choćby kontrowersyjne prawo do obrony nieletniego w związku z czynem karalnym nieobecne praktycznie w sprawach nieletniego w związku z demoralizacją; ponadto mocno dyskusyjne pozostaje wprowadzenie środka wychowawczego o charakterze izolacyjnym, jakim jest okręgowy ośrodek wychowawczy. Należy również wskazać jeden z ważniejszych problemów polskiego postępowania z nieletnimi – rozbieżność działań zapobiegających demoralizacji i czynom karalnym nieletnich na kilka resortów. Niewątpliwie podzielenie zadań związanych z zapobieganiem przestępczości i demoralizacji nieletnich między kilka ministerstw nie sprzyja spójności działań. Aktualne wydają się więc słowa dyrektora zakładu w Studzieńcu z 1965 r.:

Byłoby pożądanym, aby na miejsce dotychczasowego rozbieżności resorty oświaty, sprawiedliwości, spraw wewnętrznych oraz zdrowia i opieki społecznej powstało jednolite kierownictwo walki z deprawacją i przestępczością dzieci i młodzieży. Walka ta mogłaby się stać naprawdę skuteczną, gdyby prowadzona była jednolicie i konsekwentnie za pomocą najszerzej pomyślanej profilaktyki, a sądy dla nieletnich względnie władze opiekuńcze miałyby do dyspozycji nie tylko należycie rozbudowaną i zróżnicowaną sieć zakładów, ale i inne możliwości celowego oddziaływania wychowawczego. Zwalniani z zakładu wychowankowie byliby otoczeni nadal moralną, a w razie potrzeby i materialną opieką. Zapobiegałoby to w ten sposób ich recydywie (Suchan, 1965, s. 82).

Należy zgodzić się też z opinią Pawła Kobesa, że wiele propozycji zawartych w ustawie jest właściwych, jednakże zaostrenie polityki kryminalnej w sprawach nieletnich jest niepotrzebne. Ewolucja postępowania z nieletnimi polegała na odchodzeniu od rozwiązań represyjnych i zmierzaniu ku rozwiązaniom opiekuńczym, z powodu bezcelowości represji. Autor uważa, że

[...] propozycje nowych regulacji prawnych dotyczących nieletnich powinny uwzględniać mechanizmy pozwalające na eliminowanie przyczyn nagannych zachowań nieletnich. Choć oczywiście należy mieć świadomość, że to proces długi i skomplikowany, nieprzynoszący rezultatów w krótkim czasie, to jednak jest to jedyny sposób, żeby nie „produkować” z nieletnich w dłuższej perspektywie dorosłych przestępców (Kobes, 2022, s. 116).

Wyniki wielu badań naukowych potwierdzają tezę, że byli nieletni sprawcy przestępstw nierzadko w dorosłym życiu także popełniają przestępstwa oraz że nieskuteczność wielu instytucji wychowawczo-resocjalizacyjnych przyczynia się do takiego stanu rzeczy (Klaus, 2022; Jaros, 2022).

*

Historyczne zmiany paradygmatów prawa karnego w sprawach nieletnich w konflikcie z prawem pokazują różnice w zasadach postępowania z nieletnimi przed organami władzy publicznej, a także w instytucjach opiekuńczych i resocjalizacyjnych. Postęp w zakresie ochrony dziecka w konflikcie z prawem, gwarantowany obecnie w aktach prawa międzynarodowego i polskiego jest zauważalny, a samo dziecko w konflikcie z prawem nie jest już przedmiotem decyzji władzy, ale pełnoprawnym podmiotem prawa. Postępowanie z nieletnimi, widziane w perspektywie klasycznego prawa karnego poprzez pozytywistyczne zmiany drugiej połowy XIX w. aż do końca XX w., zatoczyło koło, by dziś znów widzieć w nim przejawy perspektywy neoklasykcyjnej wraz ze wzrostem punitivności współczesnych społeczeństw wobec przejawów łamania prawa. Aktualna wiedza o uwarunkowaniach rozwojowych i specyfice dziecka pozostającego w konflikcie z prawem powinna znaleźć przełożenie na system prawa nieletnich oraz na system profilaktyki i resocjalizacji. Przewidywane w tym systemie instytucjonalne środki reakcji na nieobojętne prawnie zachowania nieletnich powinny być zgodne z dorobkiem nauk pedagogicznych i prawnych w tym zakresie. Zharmonizowanie sfery prawnej i pedagogicznej może zoptymalizować działania zapobiegające niedostosowaniu społecznemu nieletnich.

BIBLIOGRAFIA

- BLACHUT, J., GABERLE, A., i KRAJEWSKI, K. (1999). *Kryminologia*. Gdańsk: Wydawnictwo Arche.
- BUCHAŁA, K., i ZOLL, A. (1995). *Polskie prawo karne*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN.
- COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD (2007). Children's Rights in Juvenile Justice. *General Comment*, (10). <https://www.refworld.org/docid/4670fca12.html>
- CZAPÓW, C., i JEDLEWSKI, S. (1971). *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa: PWN.
- CZAPSKA, J., SZAFRAŃSKA, M., i WÓJCIK, D. (2016). Penalny populizm jako przedmiot badań społecznych. W: J. Czapska, M. Szafrąńska, i D. Wójcik (red.), *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna* (s. 9–27). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- DIGNAN, J., i CAVADINO, M. (2007). *The Penal System: An Introduction* (4th ed.). London: Sage Publications.
- FLANDER, B., i MESKO, G. (2016). In the Name of Law and Order: On Punitivness, Penal Populism in Slovenia. W: J. Czapska, M. Szafrąńska, i D. Wójcik (red.), *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna* (s. 155–179). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- GÓRCEKI, P. (2023a). Nowa Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich – pierwsze refleksje. W: J. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, i A. Ziółkowska (red.), *Współczesne oblicza*

- prawa karnego, prawa wykroczeń, kryminologii i polityki kryminalnej. *Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Violetcie Konarskiej-Wrzosek* (s. 232–247). Warszawa: Wolters Kluwer.
- GÓRECKI, P. (2023b). Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. *Przegląd Sądowy*, (9), 41–52.
- GRZEŚKOWIAK, A. (1986). *Postępowanie w sprawach nieletnich. Polskie prawo nieletnich*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- HARATYK, A. (2023). Prawne aspekty opieki nad ubogimi i osieroconymi nieletnimi w Galicji. W: P. Śpica (red.), *Dziedzictwo edukacyjne XIX i XX wieku w perspektywie badawczej. Studia historyczno-oświatowe dedykowane Profesorowi Romualdowi Grzybowskiemu w okazji 70. urodzin* (s. 316–338). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- JAROS A. (2022). *Naznaczone. Radzenie sobie z etykietowaniem w narracjach byłych wychowanek placówek resocjalizacyjnych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- JEDLEWSKI, S. (1978). *Odnowa zakładów dla nieletnich*. Warszawa: Wydawnictwo Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- KACZMAREK, T. (2015). O statusie „nieletniego” w ujęciu art. 10 § 2 K.K. czyli o związkach „prawa nieletnich” z „prawem karnym dorosłych”. W: M. Bojarski, J. Brzezińska, i K. Łucarz (red.), *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz* (s. 156–169). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- KLAUS, W., RZEPLIŃSKA, I., WIKTORSKA, P., i WOŹNIAKOWSKA-FAJST, D. (red.) (2022). *Karierowicze kryminalni? Aktywność przestępcza w dalszych losach nieletnich*. Warszawa: Instytut Nauk Prawnych PAN.
- KOBES, P. (2022). Komentarz do projektu ustawy o wspieraniu resocjalizacji nieletnich z 20 lipca 2021 r. – wybrane zagadnienia. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*, 42(1), 111–116. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.9051>
- KOMITET PRAW DZIECKA. (2015). Komentarz Ogólny nr 10 (2007). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. W: P. J. Jaros, i M. Michalak (red.), *Prawa Dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych* (s. 555–586). Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- KONOPNICKI, J. (1971). *Niedostosowanie społeczne*. Warszawa: PWN.
- KONWENCJA O PRAWACH DZIECKA przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526
- KORCYL-WOLSKA, M. (2015). *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich* (wyd. 3). Warszawa: Wolters Kluwer.
- KOZIEL, H. (2021). Fryderyk Skarbek – ojciec polskiej ekonomii. *Rzeczpospolita*, 8.04. <https://www.rp.pl/historia/art188491-fryderyk-skarbek-ojciec-polskiej-ekonomii>
- KUSZTAŁ, J. (2008). *System resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie w Polsce i w Niemczech*. Kraków: Wydawnictwo WSFP Ignatianum–Wydawnictwo WAM.
- KUSZTAŁ, J. (2011). Nieletni – nierozwiązany problem polskiego systemu resocjalizacji. *Resocjalizacja Polska*, (2), 185–196.
- KUSZTAŁ, J. (2015). Studzieniec – praktyczna realizacja idei ochrony dziecka zaniedbanego moralnie na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego. W: J. Kostkiewicz, B. Gola, i D. Jagielska (red.), *Niepodległościowe koncepcje i programy wychowania przelomu XIX i XX wieku. I Seminarium Polskiej Myśli Pedagogicznej 1863-1914/1918* (s. 161–172). Kraków: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- KUSZTAŁ, J. (2018). *Dobro dziecka w procesie resocjalizacji. Aspekty pedagogiczne i prawne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- KUSZTAŁ, J. (2022). Zasada dobra dziecka. Refleksje pedagoga po lekturze projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. W: W. Ambrozik, i M. Konopczyński (red.), *Współczesne problemy resocjalizacji: w stronę integracji teorii z praktyką* (s. 185–201). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- MOGILNICKI, A. (1925). *Dziecko i przestępstwo*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.

- MUNCIE, J. (2008). The Punitive Turn in Juvenile Justice: Cultures of Control and Rights Compliance in Western Europe and in USA. *Youth Justice*, 8(2), 107–121. <https://doi.org/10.1177/147322540809137>
- MUSKAŁA, M. (2013). Nowe instytucje prawne w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich. *Resocjalizacja Polska*, (4), 113–129.
- NOWICKA-SKÓRA, A. (2019). Prawa dziecka niedostosowanego społecznie. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 584(9), 3–17. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6017>
- OŚLIZŁO, H. (1998). Propozycje zmian w Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. *Przegląd Sądownictwa*, 8(10), 104–113.
- STAŃDO-KAWECKA, B. (2007). *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- SUCHAN, P. (1965). *Resocjalizacja w zakładach dla społecznie niedostosowanych*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- SZCZEPANIK, R., JAROS A., i STANIASZEK, M. (2018). *Sąd nad demoralizacją nieletnich. Konteksty wychowawcze*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Śliwkiński, B. (2017). Paradygmaty współczesnej pedagogiki jedności w Polsce. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 2(25), 39–58. <https://doi.org/10.12775/PBE.2017.018>
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 2023, poz. 1610, 1615, 1890, 1933.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 2023, poz. 1606, 1615, 1843.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. 1982, nr 35, poz. 228 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. 2023, poz. 165, 240.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. 2005, nr 179, poz. 1485; Dz. U. 2023, poz. 172.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2023, poz. 289, 403, 818, 852, 1234, 1834, 1860, 1963.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022, poz. 1700.

DZIECKO W KONFLIKCIE Z PRAWEM –
EWOLUCJA PRAKTYKI OPIEKUŃCZEJ I REGULACJI FORMALNOPRAWNYCH
ORAZ IMPLIKACJE DLA WSPÓŁCZESNEJ RESOCJALIZACJI NIELETNICH

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest prezentacja problematyki dziecka w konflikcie z prawem w świetle ewolucji praktyki opiekuńczej i resocjalizacyjnej oraz analizy regulacji normatywnych w Polsce. Instytucjonalna ochrona dziecka pozostającego w konflikcie z prawem jest ukształtowana przez historyczny rozwój instytucji opiekuńczych i wychowawczych oraz wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich. Główny problem badawczy został sformułowany w postaci pytania o sposoby traktowania dziecka w konflikcie z prawem. Sposoby te są wyznaczone przez regulacje prawne i zdeterminowane przez historyczny kontekst zmian społeczno-kulturowych i politycznych na przestrzeni ponad dwóch stuleci. Zbadanie sposobu traktowania dziecka w konflikcie z prawem pozwala na postawienie pytania o współczesne podejście do nieletniego w Ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z 2022 r., która w założeniach ma skutecznie chronić dziecko przed demoralizacją i popełnianiem czynów karalnych. W artykule przeanalizowano regulacje prawne oraz literaturę pedagogiczną i prawniczą, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru prawa nieletnich.

Słowa kluczowe: dziecko; nieletni; ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich; prawa dziecka; wymiar sprawiedliwości w sprawach nieletnich

THE CHILD IN CONFLICT WITH THE LAW –
THE EVOLUTION OF GUARDIANSHIP PRACTICE
AND FORMAL-LEGAL REGULATIONS AND ITS IMPLICATIONS
FOR MODERN REHABILITATION OF MINORS

SUMMARY

The purpose of the article is to present the issue of the child in conflict with the law in the light of the evolution of the practice of re-socialization and the analysis of normative regulations in Poland. The institutional protection of the child in conflict with the law is shaped by the historical development of care and educational institutions and juvenile justice. The main research problem is the question of the ways of treating a child in conflict with the law. These ways are determined by legal regulations and determined by the historical context of socio-cultural and political changes over more than two centuries. Reflection on the perspectives of capturing the child in conflict with the law allows us to ask the question about the contemporary approach to the juvenile in the Juvenile Support and Rehabilitation Law of 2022, which is intended to be an effective instrument for protecting the child from demoralization and the commission of criminal acts. The article is based on an analysis of legal regulations and pedagogical and legal literature with a particular focus on the area of juvenile law.

Keywords: child; juvenile; children Act; children's rights; juvenile justice system